

LUND UNIVERSITY

Gravar och visioner

Jennbert, Kristina

Published in:

Gravfäldsundersökningar och gravarkeologi. Forskning för kulturmiljövård 3

1991

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Jennbert, K. (1991). Gravar och visioner. I A. Lagerlöf (Red.), *Gravfäldsundersökningar och gravarkeologi. Forskning för kulturmiljövård 3* (Vol. 3, s. 110-115). (Forskning för kulturmiljövård; Vol. 3). Riksantikvarieämbetet.

Total number of authors:

1

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Sammanfattande synpunkter

Gravar och visioner

av Kristina Jennbert

Abstract: The concepts of vital conditions, religious and social values and the archaeologists' way of attacking the archaeological material are discussed. The necessity of being aware of different approaches is stressed, as it is rather problematic to use these concepts and to find abstractions in the source material. In order to illustrate the abundance of variation in the study of graves, different visions, past and present, including my own and what to do jointly, are presented. In this rather provoking discussion, theoretical awareness and aspects of source criticism are of vital interest in whatever visions one may have in analysing burials.

Varje arkeolog har ambitioner att ta reda på ett eller annat, utifrån en medveten eller omedveten hållning till mer övergripande frågor. Visioner kan innebära att man har sådana målsättningar med sin verksamhet eller forskning som står i rubriken till dessa seminariedagar: kunskap om människans livsvillkor, religiösa och sociala värderingar. Visioner kan också betyda att man har övergripande frågor om exempelvis mentalitetsförändringar över ett långt tidsperspektiv eller har övertygelsen om att förhistoriska människor levde ett "lyckligt" liv. Ja, egentligen kan visioner innehålla vad som helst.

Jag kommer i detta diskussionsinlägg att beröra olika slags visioner. Vad gäller forntida människors tankar i förbindelse med gravar och gravskick vill jag passa på att lägga fram några reflektioner kring begreppen människans villkor, religiösa uttryck och sociala värderingar. Därefter kommer jag att tala om olika tiders visioner, mina egna visioner och slutligen fråga om vi kan ha gemensamma visioner, om man kan samarbeta på något plan.

Beträffande *människans livsvillkor* undrar man vad som egentligen finns gömt i begreppet livsvillkor. Det är ett mångtydigt begrepp som kan betyda bl a hälsa, miljö, näringar, produktionsförhållande, arbetsvillkor och "västånd".

vilka element i gravens uppbyggnad som skall analyseras för att komma åt människans livsvillkor. Beroende på innebörden av det använda begreppet analyseras olika typer av källmaterial: gravens fyllning, människokroppen, skelett- eller brandgrav, topografiska lägen etc. Måste gravmaterialet kompletteras med andra källor? Innebörden av begreppet påverkar dokumentationen vid undersökningstillfället och styr valet av analysmaterial, vilket i sin tur ger ramar för den fortsatta bearbetningen och analysen.

I litteraturen är det främst osteologer och odontologer som tar upp människans livsvillkor i betydelsen hälsa och miljö i studier av gravar (Iregren 1988; Sellevold et al. 1984; Alexandersen 1988) medan övriga aspekter uppträder mer sällan.

Beträffande *de religiösa uttrycken* undrar man hur vi bär oss åt när vi vill försöka förstå vilka tankar kring gravläggning och död, de s k religiösa uttrycken, som forntida människor kan ha haft.

Vilka element i gravskicket belyser religion? Borde annat arkeologiskt källmaterial ex offerfynd, tecken och bilder också utnyttjas? Det är inte självklart vilka abstraktioner som man skall göra eller vilka element i det arkeologiska källmaterialet som skall analyseras för att kunna belysa och förstå religiösa uttryck.

Analogier med andra samhällen i den antropologiska litteraturen (ex Bloch & Parry 1986 (1982); Huntington & Metcalf 1979) utgör ofta betydelsefulla källor som ger inblickar i religion och religiösa uttryck. Religionshistorisk litteratur är också betydelsefulla källor för arkeologer. Här finns sådan som är starkt evolutionistiskt inriktad, ex Jan de Vries arbete från 1935 och sådan som menar sig inte vara det ex Mircea Eliade's arbete från 1958 (5:e upplagan 1983). Dessvärre hamnar man ofta i sådan litteratur, som är mer eller mindre starkt färgad av kristen etik.

Men nu har ju inte alltid människor varit kristna. Hur bär man sig åt? Det är en övergripande källkritisk fråga — Hur kan man som 1900-tals människa sätta sig in i forntida uppfattningar kring liv, död och begravning. Vi är alla präglade av vår kulturhistoria (oavsett om man anser sig vara kristen eller ej). Det är lätt att hamna i problematiken kring val av analogier, eller om man kan fransäga sig sin tids värderingar (vilket är en omöjlighet), eller att acceptera sina möjligheter att i 1900-talets och välståndets land kunna komma fram till slutsatser om religion i svunnen tid.

Trots att extensiella frågor och religiösa problem inte alltid varit centrala i den arkeologiska forskningen finns det en hel del arkeologisk litteratur som tar upp religion och religiösa uttryck under förhistorisk tid. Agneta Bennetts (1987) och Agne Furingstens (1985) avhandlingar är exempel på senare arkeologiska arbeten. Marianne Görmans avhandling (1987) är exempel på ett religionshistoriskt arbete.

Det finns således oerhörda teoretiska och metodiska problem att ta ställning

till. Inte minst beträffande vad som är betydelsefullt, vilka element, i ett arkeologiskt källmaterial som kan säga något om religiösa uttryck under förhistorisk tid. Den vetenskapliga diskussionen om paradig, vetenskapsideal och källmaterial kommer att tvinga fram nya tvärvetenskapliga kombinationer. Kanske inte bara med religionshistoriker utan främst med religionsfenomologer, som Agneta Bennett talade om.

Beträffande *de sociala värderingarna* kan man göra liknande reflektioner som redan nämnts, dvs om begreppets innebörd och möjligheter att finna abstraktioner och element att analysera i ett arkeologiskt källmaterial.

Att påvisa sociala värderingar, sociala uttryck, status etc hos samhällen under olika tider och i olika miljöer har varit en vanlig forskningsinriktning de senaste årtiondena. Lewis Binford (1971) och A. Saxe (1970) introducerade denna inriktning, som fann gehör och avspeglades i antropologin och arkeologin världen över.

Var det då viktigt för forntida människor att visa sin status i samband med gravläggningen? Detta har i alla fall blivit ett axiom. Statusen har visats vara mätbar ex genom antalet gravgåvor eller vikten av ex brons. Kan inte frånvaron av materiell rikedom i gravarna också vara ett uttryck för status? — exempelvis i områden där makten blivit mer institutionaliserad. Rikedom och social rang är enligt min mening ett ypperligt exempel på att en tids (dvs vår tids) värderingar översätts att gälla forntidens.

Jag har velat peka på det problematiska i att använda begreppen människans livsvillkor, religiösa och sociala uttryck. Det är betydelsefullt att den enskilda arkeologen tar ställning till och bestämmer sig för vilka tiders värderingar man egentligen arbetar med och med vilka typer av analogier som man kan använda.

Olika tiders visioner

Gravar som källor till att belysa olika frågor har fascinerat arkeologer i århundraden. I många sammanhang har man talat om olika tiders forskningsinriktningar (ex Chapman & Randsborg 1981). Gravmaterial används till bl a typologiska, kronologiska, kulturhistoriska och bebyggelsearkeologiska studier. Inriktningarna har varit tidsbundna. Det är därför fascinerande att vi exempelvis återigen börjar diskutera religiösa värderingar, något som präglade forskningen för omkring 100 år sedan.

Egna visioner

Jag ser gravar som källor till en förståelse för hur kulturella och religiösa tanke-system har förändrats genom århundradenas gång. Gravar kan dessutom vidga perspektivet på kulturbegrepp och periodindelningar, som många gånger ter sig obegripliga.

Dessa ansatser är onekligen av mycket visionärt slag. Jag tror att just gravar kan vara en av våra bättre källor att komma åt tiders mentalitet, eftersom de täcker de flesta arkeologiska perioderna. Jämsides finns naturligtvis annat arkeologiskt källmaterial såsom ex offerfynd, depåfynd, bilder, tecken och skrift. Man måste börja någonstans och då är gravarna ett lockande källmaterial.

Sedan någon tid tillbaka har jag arbetat med gravar i ett långt tidsperspektiv. Jag kallar mitt arbete för Gravseder och kulturformer (Jennbert 1988). Gravsederna har växlat genom de förhistoriska och historiska perioderna. Sättet att gravlägga de döda kan anses avspegla kulturformer som förändrats och som länkat samman individer och som varit tongivande för den sociala gemenskapen.

Genom att undersöka gravkonstruktioner och gravseders förändringar vill jag belysa perspektivförskjutningar, som ägt rum från stenålder till nutid, i syfte att undersöka det livssammanhang, i vilket den vanliga människan ingår. Detta är onekligen ett arbete av det mer visionära slaget, där flera andra frågor måste behandlas innan sådana övergripande frågeställningar kan besvaras.

Jag tänker mej att det arkeologiska källmaterialet kan delas in i fyra abstraktionsnivåer och därmed fyra sk tidslinjer, efter vilka förändringar antas ske under olika betingelser och med olika hastighet (Jennbert 1988).

1. ideologisk eller religiös föreställningsvärld
2. omhändertagande av den döde
3. ett s k kollektivt medvetande
4. en individuell variation, det s k individuella medvetandet

Eftersom gravar är minnen redan under forntiden bör olika aspekter av gravskicket analyseras. Det är då betydelsefullt att diskutera dessa aspekter och ställa perioder mot varandra för att komma fram till om det finns kontinuitet i gravskicket över kortare eller längre tid.

Beträffande den yttre respektive den inre gravkonstruktionen kan olika typer av element i gravar belysa gravskicket under olika tider. Den yttre gravkonstruktionen under olika tider kan diskuteras utifrån monumentaliteten, om det finns sekundärbegravningar, antalet individer, omsorgen om gravarna, om gravarna var synliga eller dolda för de efterlevande. Den inre gravkonstruktionen under olika tider kan diskuteras utifrån omhändertagande av de döda dvs om det är skelett- eller brandgrav, om graven har gravgåvor, om det finns bålrester eller inte, om gravgåvorna var obrända eller inte, om benen var rensade eller orensade eller om det fanns djurben i graven.

Det finns säkerligen flera aspekter som kan vara betydelsefulla och som visar på olikheter och likheter i gravskicket under skilda tider. Jag är övertygad om att man kan ställa tämligen enkla element mot varandra och att en stor

mängd av analysen inte alltid förbättrar möjligheten att se mönster, utan snarare förvirrar.

Att diskutera i s k tidslinjer och med den typ av gravegenskaper som här nämnts vidgar perspektivet och möjliggör analyser av enskilda element och samspelet dem emellan. Det kan vara en väg att nå fram till gångna tiders livsuppfattningar och en förståelse för historiens förändring med existensiella förtecken.

Gemensamma visioner?

Föredragen under dessa seminariedagar visar att det finns en heterogen forskningsbild. Det finns många olika frågeställningar och det arkeologiska källmaterialet är olika i landets olika delar. Har vi något gemensamt? Gemensamt är kunskapen om det specifika arkeologiska källmaterialet, bygderna, perioderna, föremålen, etc. Riksantikvarieämbetets undersökningsverksamhet har sedan 60-talet grävt fram ett kolossalt stort och varierat källmaterial.

Kan man komma fram till gemensamma nämnare för en framtida s k "gravforskning"? Finns det något man kan göra gemensamt och dessutom tillåta att den enskilde arkeologens skaparsinne inte låses fast utan släpps loss? Ett forminnehåll styr ofta innehållet.

Som ett exempel på detta såg jag tidigare UV:s rapporter. Ja, de var dessutom utomordentligt trista att läsa och innehållet tycktes vara styrt av ett enormt blanketterseri. Så här efteråt kan man vara ödmjukare. — Det var kanske inte så dumt med dessa oformliga blanketter. Det visar ju dessutom en del avhandlingar och andra skrifter på.

Om man ser en gemensam önskan kan denna vara att viss basinformation om gravskick i Sverige skulle kunna sammanställas. Det har i andra sammanhang diskuterats ett sådant arbete. Risker är emellertid att man kan hamna i en riktig fyndpositivism och att man överdimensionerar antalet variabler för att gardera sig så att alla typer av önskemål skall kunna uppfyllas. Om man kan enas om metod och utförande skulle ett sådant arbete vara oerhört betydelsefullt för svensk arkeologisk verksamhet.

Avslutning

Seminariedagarna som riksantikvarieämbetet anordnar är onekligen en pulstagnung av blodtrycket i den arkeologiska forskningen. Jag har därför valt att tala om dået, nuet och framtiden. Med denna exposé om gravar och visioner på kors och tvärs i tid vill jag poängtera att visioner är personliga, i synnerhet om man arbetar med gravar, som ju handlar om liv och död. Ställningstaganden och källkritiska problem är komplicerade. Jag tror inte att eventuella gemensamma arbetsinsatser behöver stanna vid en sammanställ-

ning av basinformation. Eftersom forskning kring gravar handlar om så mycket är också kontinuerliga diskussionsforum betydelsfulla. Ett sådant forum har just börjat.

Referenser

- Alexandersen, V.* 1988. Description of the Human Dentitions from the Late Mesolithic Grave-Fields at Skateholm, Southern Sweden. I L. Larsson (ed), *The Skateholm Project I. Man and Environment*. Skrifter utgivna av Kungliga Humanistiska Vetenskapssamfundet i Lund. LXXIX. Lund.
- Bennett, A.* 1987. Graven. Religiös och social symbol. Strukturer i folkvandringstidens gravskick i Mälardalen. Theses and Papers in north-european Archaeology 18. Stockholm.
- Binford, L.* 1971. Mortuary practices: their study and potential. I J. A. Brown (ed) *Approaches to the social dimensions of mortuary practices*. Memoirs of the society for American archaeology. No 25.
- Bloch, M. & Parry, J.* (eds). (1982). 1986. *Death and the regeneration of life*. Cambridge.
- Chapman, R. & Randsborg, K.* 1981. Approaches to archaeology of death. I R. Chapman, I. Kinnes & K. Randsborg (eds), *The archaeology of death*. New directions of archaeology. Cambridge.
- Eliade, M.* (1958). 1983. *Patterns of comparative religion*. London.
- Furingsten, A.* 1985. Samhällsförändringar i ett långtidsperspektiv. Ett exempel från södra Västergötland 1500 f - 1000 ef Kr. Gothenburg. Archaeological Theses No 1. Stockholm.
- Huntington, R. & Metcalf, P.* 1979. *Celebrations of death. The anthropology of mortuary ritual*. New York.
- Iregren, E.* 1988. Människor i medeltid — historia och biologi i ett samhällsperspektiv. I E. Iregren, K. Jennbert & L. Larsson (red). *Gravskick och gravdata*. University of Lund. Institute of Archaeology. Report Series No 31.
- Jennbert, K.* 1988. Gravseder och kulturformer — i arkeologins gränsland. I E. Iregren, K. Jennbert & L. Larsson (red) *Gravskick och gravdata*. University of Lund. Institute of Archaeology. Report Series No 31.
- Görman, M.* 1987. Nordiskt och keltiskt. Sydskandinavisk religion under yngre bronsålder och keltisk järnålder. Lund.
- Saxe, A. A.* 1970. *Social dimensions of mortuary practices*. Ph. D. dissertation. University of Michigan.
- Sellewold, B., Lund Hansen, U. & Balslev Jørgensen, J.* 1984. Iron Age Man in Denmark. *Prehistoric Man in Denmark vol III. Nordiske fortidsminder ser B 8*. København.
- Vries de, J.* 1935. *Altgermanische Religionsgeschichte*. Bd 1. Die Vorgeschiedliche Zeit. Religion der Südgermanen. Berlin & Leipzig.